

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรของเกษตรกรตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

Natural resource conservation for agriculture of farmers in Mae Tha Sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province

ภาณุพันธุ์ ปรภชาติกุล^{1*}, วรทัศน์ อินทรคัมพร¹, สุรพล เศรษฐบุตร¹, ชลาธร จูเจริญ²
และ เสกสรรค์ ดวงสิงห์ธรรม¹

Panuphan Prapatigul^{1*}, Wallratat Intarucamporn¹, Suraphol Sreshthaputra¹,
Chalathon Choocharoen² and Seksan Duangsingtham¹

บทคัดย่อ: การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อศึกษาแนวคิดเริ่มต้น กิจกรรม และผลลัพธ์ของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรของเกษตรกรตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ.2559 โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) กับแกนนำเกษตรกรตัวแทนเกษตรกร และตัวแทนเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด ร่วมกับการใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรคือ การที่เกษตรกรรับรู้ถึงผลกระทบจากภาวะหนี้สินของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน จึงเริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตมาทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเริ่มที่ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน ตามลำดับ เกิดการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินกิจกรรมและโครงการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในชุมชนตามมา โดยผลลัพธ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับชุมชนก็คือ เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันชุมชนดังกล่าวได้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน องค์กร และสถาบันต่างๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, แม่ทา, เชียงใหม่

ABSTRACT: This research aimed to study the original idea, activities and the result of natural resource conservation for agriculture of farmers in Mae Tha Sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province. The data was conducted in November-December 2016 by using in-depth-interview with the leader of the farmers and Mae Tha agriculture-sustainable cooperative. Gaining more information has done by using Non-participant observation. The results have shown that the original idea of natural resource conservation was the farmer perception on the effect of the increase in indebtedness of monoculture especially by the baby-corn plantation. As this reason, it has started to change production process to sustainable farming. Creating the participatory cooperative by starting at an individual level, group and community level, respectively. It is the fundamental for further natural conservation project initiated in the community. From this, the most important outcome for the community is the learning process of people in the community likewise at the moment these communities become the learning center for the other organizations and institutions regarding the conservation of natural resources for agriculture continuously.

Keywords: Natural resource conservation, Mae Tha, Chiang Mai

¹ ภาควิชาพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Department of Agricultural Economy and Development, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University

² ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture, Kasetsart University

* Corresponding author: panuphan69@gmail.com

บทนำ

นโยบายการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยในช่วงแรกของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเน้นในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนน เพื่อเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าเกษตรเข้าสู่ตลาด เน้นการผลักดันการผลิตทางการเกษตรให้เข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์และมุ่งปรับปรภภาคการผลิตให้เป็นสมัยใหม่ (จา มะรี และคณะ, 2554) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเกษตรกรได้มีความพยายามปรับปรุงระบบการผลิตของตนเองมาโดยตลอด มีการทดลองปลูกพืชในรูปแบบใหม่ๆ หรือมีการปลูกพืชชนิดใหม่ๆ ซึ่งมักจะได้รับ การติดต่อมาจากพ่อค้า และเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรจึงเกิดรูปแบบของการสัญญาว่า จะรับซื้อการผลิตจากพ่อค้า หรือที่เรียกว่า เกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่จะช่วยให้เกษตรกรสามารถกล้าตัดสินใจปลูกพืชใหม่ๆ ได้ง่ายขึ้น ผลที่ตามมาคือ เกษตรกรมีการเร่งผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ปริมาณมาก โดยอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ยิ่งผลิตมาก ยิ่งได้เงินมาก เช่นเดียวกันกับการใช้ปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้นตามไปด้วย เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมี และพื้นที่เพาะปลูก เป็นต้น ส่งผลทำให้เกษตรกรในช่วงเวลานั้นมีความต้องการที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชของตนเองมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การบุกรุกพื้นที่ป่าของเกษตรกรตามมาด้วยเช่นกัน

สถานการณ์ของภาคการเกษตรของประเทศไทยอยู่ในวิกฤติ ทั้งปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมในภาคเกษตรได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นมาก เพราะเป็นรากฐานของปัญหาอื่นๆ ปัญหาวิกฤติที่สำคัญ ก็คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางการเกษตร ทั้งดิน น้ำ และทรัพยากรพันธุกรรม ตลอดจนปัญหาหามลพิษที่เกิดจากสารเคมี การเกษตร (วิฑูรย์, 2555) ปัญหาการเกษตรที่เกิดขึ้นทำให้เกิดระบบเกษตรกรรมแบบใหม่เกิดขึ้น นั่นก็คือ เกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นวิถีเกษตรกรรมที่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศ สามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพและพอเพียงตามความจำเป็นพื้นฐาน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภค พึ่งพาตนเองได้ในทาง

เศรษฐกิจ รวมทั้งเอื้ออำนวยให้เกษตรกร และชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้อย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม (วิฑูรย์, 2554)

เกษตรกรตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในอดีต สาเหตุสำคัญมาจากการทำเกษตรกรรมในรูปแบบพันธสัญญา (Contract Farming) โดยเฉพาะการส่งเสริมการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนของบริษัทเอกชนในพื้นที่ จนทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังสร้างปัญหาหนี้สินสะสมภาคครัวเรือนของเกษตรกรโดยไม่รู้ตัว แต่ในปัจจุบันกลับพบว่า ชุมชนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ กลายเป็นชุมชนต้นแบบด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร และเป็นแหล่งเรียนรู้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่สำคัญของประเทศไทย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวคิดเริ่มต้น กิจกรรม และผลลัพธ์ ของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรของชุมชนแม่ทา ทั้งนี้จะเป็นการถอดบทเรียนชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรให้กับชุมชนอื่นๆ ได้เรียนรู้ และสามารถนำไปปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ต่อไป

วิธีการศึกษา

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการลงพื้นที่เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) แกนนำเกษตรกร ตัวแทนเกษตรกร และตัวแทนเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด ตลอดจนใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ.2559 โดยมีประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ 1) แนวคิดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร และ 2)

กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ การเกษตรและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ทั้งนี้เมื่อได้ ข้อมูลครบถ้วนตามที่กำหนด คณะวิจัยจะใช้วิธีการ วิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ ข้อมูลที่ได้ เพื่อเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และงาน วิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถอธิบายถึงการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรของเกษตรกร ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ต่อไป

ผลการศึกษาและวิจารณ์

1. จุดเริ่มต้นแนวคิดด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร (ช่วงก่อนการ เปลี่ยนแปลง)

ชุมชนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัด เชียงใหม่ เป็นชุมชนเกษตรกรรม โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ นิยมปลูกข้าวโพดฝักอ่อนเพื่อส่งโรงงาน อุตสาหกรรมในพื้นที่ ส่งผลทำให้ตลอดระยะเวลาที่ ผ่านมาเกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า การแย่งชิง ทรัพยากรน้ำสำหรับการเพาะปลูกพืช และการใช้สาร เคมีทางการเกษตรจำนวนมากของเกษตรกรในพื้นที่ จนทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ในชุมชนอย่างรวดเร็ว โดยที่คนในชุมชนสามารถรับรู้ ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ (พัฒน์, 2559) ซึ่งสอดคล้อง กับ นิติพัฒน์ (2552) ที่พบว่า การใช้สารเคมีป้องกัน และกำจัดศัตรูพืชอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานย่อมก่อให้เกิดการสะสมสารเคมีในระบบนิเวศเกษตร นอกจากนี้ การผลิตพืชเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรยังได้สร้าง ปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนเกษตรกรขึ้นอีกด้วย จาก รายงานสรุปรายรับ-รายจ่ายบัญชีครัวเรือน พบว่า ชาว บ้านมีรายได้เฉลี่ยปีละ 36,726 บาทต่อครัวเรือน รายจ่ายเฉลี่ยปีละ 63,799 บาทต่อครัวเรือน จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านในตำบลแม่ทามีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ซึ่ง ส่วนใหญ่มาจากค่าอาหารและต้นทุนในการเกษตร (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา, 2554) ปัญหาหนี้สิน ภาคครัวเรือนทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้ เกษตรกรบางส่วนเริ่มมีการประทุหม้อหรือถึงปัญหาดัง กล่าว เพื่อร่วมกันค้นหาสาเหตุว่าทำไม เพราะอะไร ถึง มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ผลจากการพิจารณาร่วมกันทำให้

ทราบถึงสาเหตุที่สำคัญของปัญหาดังกล่าว นั่นคือ การ ทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวของเกษตรกรนั่นเอง

ผลจากการพิจารณาร่วมกันดังกล่าว ทำให้ เกษตรกรบางส่วนเกิดแนวคิดในการปรับเปลี่ยนรูปแบบ การผลิตเชิงเดี่ยวมาเป็นการผลิตในระบบ เกษตรกรรมยั่งยืน (Sustainable Agriculture) เนื่องจากเห็นว่าเป็นการทำเกษตรที่อาศัยความ สมดุลของระบบนิเวศภายใต้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ คนในชุมชน เน้นการผลิตอาหารที่ปลอดภัยไว้บริโภค ภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไปพร้อมกัน (ศูนย์ วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า, 2555) โดยมีโครงการ พัฒนาชนบท อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้เข้า มาให้ความรู้ในการทำเกษตรแบบปลอดภัย และ การทำบัญชีครัวเรือน เพื่อให้ทราบถึงรายรับและราย จ่ายของแต่ละครัวเรือนว่ารายได้แต่ละวันได้จากไหน มีรายจ่ายอะไรบ้าง ผลจากการทำบัญชีครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้จ่ายเกี่ยวกับการซื้ออาหาร เนื่องจากต้องซื้อจากพ่อค้าแม่ค้าเกือบทุกรายการ ทั้งที่ ผักบางชนิดคนในชุมชนก็สามารถปลูกได้เอง ดังนั้นจึง เกิดแนวคิด “กินอะไร ก็ปลูกอันนั้น” โดยเริ่มทำการปลูก ผักแบบผสมผสาน คือ การปลูกผักที่สามารถปลูกไว้ ร่วมกันหลายชนิด เน้นผลิตเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน หากเหลือก็จำหน่ายได้เงินเข้าครัวเรือน ซึ่งการปรับ เปลี่ยนการผลิตในรูปแบบดังกล่าวต้องอาศัยระยะเวลา พอสมควร ต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งสามารถแบ่ง ช่วงระยะเวลาของการปรับเปลี่ยนได้ (พัฒน์, 2559) ดังนี้

ช่วงปีแรก : เริ่มต้นจากการแบ่งพื้นที่เล็กๆ ที่มีอยู่ ตามความเหมาะสมเพื่อทดลองปลูกผัก ทำการฟื้นฟู ด้วยการใช้ปุ๋ยคอกจากมูลสัตว์ที่มีการเลี้ยงในชุมชน เพื่อปรับสภาพดินที่ทรุดโทรมให้กลับมามีความอุดม สมบูรณ์ ทำการปลูกผักแบบผสมผสาน โดยเลือกปลูก ผักที่สามารถพบเห็นในชุมชนและใช้อยู่เป็นประจำ เช่น พริกชี้หนู มะเขือ และกระเพรา เป็นต้น

ช่วงปีต่อไป : ขยายขนาดพื้นที่เพาะปลูก ตัวอย่าง เช่น จาก 1 ไร่ ก็ขยายเป็น 4-5 ไร่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความ เหมาะสม เริ่มปลูกผักหลากหลายชนิดมากขึ้นหรือปลูก แซมพืชหลัก เช่น ลำไย ลิ้นจี่ และข้าวโพดฝักอ่อน เป็นต้น นอกจากนี้หากเกษตรกรมีพื้นที่จำนวนมากก็

ควรปลูกต้นไม้ที่มีมูลค่า เช่น ไม้สัก ไม้มะค่า และไม้เป็นต้น ซึ่งเปรียบเสมือนการออมเงินสำหรับครัวเรือนในอนาคต อีกทั้งยังถือเป็นการฟื้นฟูสภาพป่าภายในชุมชนควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น การทำการเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบเกษตรผสมผสาน (Integrated farming) จึงนับเป็นแนวคิดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกษตรกรเกิดแนวคิดด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร (ระดับบุคคล) และพัฒนาไปสู่ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน ต่อไป

2. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร (ช่วงดำเนินการเปลี่ยนแปลง) และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้ต้นทุนสูง แต่ได้ผลผลิตที่มีราคาต่ำ เกิดปัญหาหนี้สินภาคครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงมีแกนนำเกษตรกรที่มีแนวคิดให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกรในชุมชนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนร่วมกันระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และกับบุคคลภายนอกชุมชนที่มีความสนใจ โดยได้จัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ของคนในชุมชนแม่ทา ขึ้นเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2543 และได้ยกระดับเป็นสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิก สร้างการยอมรับของสังคมภายนอก และเพื่อส่งเสริมให้สมาชิกได้ดำเนินธุรกิจร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกและส่วนรวมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมจนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา, 2554) โดยกิจกรรมที่ดำเนินภายใต้สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด จะเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นด้านการส่งเสริม และให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร โดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเป็นแนวทางหลักในการขับเคลื่อน โดยมีตัวอย่างของกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) **การทำไร่นาสาธิต** เพื่อสร้างฐานความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการทำการเกษตรกรรมแบบยั่งยืนสำหรับเกษตรกรที่สนใจ ตลอดจนถ่ายทอด

ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2) **โครงการกองทุนเงินกู้ยืมเงิน** เพื่อการลงทุนสำหรับเกษตรกรที่ต้องการทำการเกษตรกรรมยั่งยืน แต่ขาดเงินลงทุน โดยเกษตรกรจะต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์การทำเกษตรแบบยั่งยืนหรือการเกษตรแบบผสมผสาน ไม่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว และต้องใช้สารหมักชีวภาพ ลดปริมาณการใช้สารเคมีที่มีพิษต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม

3) **การจำหน่ายสินค้าเกษตร** มีการประชาสัมพันธ์ในสื่อออนไลน์ ทำให้บุคคลภายนอกสามารถเลือกซื้อสินค้าที่ต้องการได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว โดยมีสหกรณ์เป็นตัวกลางในการเชื่อมต่อระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค มีใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการแปรรูปผลผลิต เพื่อยืดอายุของสินค้าและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าทางการเกษตรของเกษตรกร

จะเห็นได้ว่า สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด ถือเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรของคนในชุมชน และในปัจจุบันยังเกิดคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้น ซึ่งมีบทบาทหลักในการประสานงานรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชน และพิจารณาอนุมัติการขอใช้ไม้ในป่าชุมชนเพื่อการใช้สอยในชุมชน โดยจะได้รับการประมาณสนับสนุนหลักจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทาผ่านแผนกิจกรรมประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบล มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2550 และขยายงานการจัดการป่าสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยมีการจัดโครงการต่างๆ ขึ้น ดังนี้

1) **โครงการปลูกไม้ใช้หนี้** : โดยให้สมาชิกขึ้นทะเบียนปลูกต้นไม้ในพื้นที่ของตนเองเป็นเวลา 3 ปี เมื่อครบกำหนดจะได้รับค่าตอบแทนให้ต้นไม้ที่รอดตายต้นละ 6.5๐ บาท เพื่อเป็นการจูงใจให้ชาวบ้านปลูกไม้ใช้สอยและลดการตัดไม้จากป่า

2) **โครงการโหนดชุมชน** : คณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา ทำการสำรวจแนวเขตป่าและที่ดินทำกิน เพื่อออกหนังสือรับรองสิทธิชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นคงในที่ดินให้กับชาวบ้าน อันจะมีส่วนช่วยลดการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร ที่สำคัญ คือ สร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนต่อไป

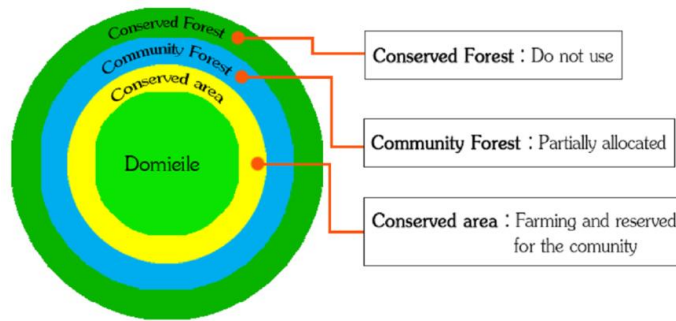

Figure 1 Area zoning of community in Mae Tha sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province

3) **โครงการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน** : นอกจากนี้คนในชุมชนตำบลแม่ทาจร่วมกันทำการจัดแบ่งชั้นของป่าออกเป็น 4 ชั้น เพื่อให้ง่ายต่อการดูแลและง่ายต่อการจัดสรรทรัพยากรในชุมชน โดยชั้นบนสุดจะเป็นป่าสน รองลงมาเป็นป่าเต็งรัง ป่าไผ่ และป่าเบญจพรรณ ตามลำดับ ซึ่งในแต่ละชั้นป่านั้นก็จะมีคุณค่าผสมผสานของทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป เช่น ป่าสน ทรัพยากรที่โดดเด่นที่สุดก็จะเป็นไม้

สน ด้านป่าเต็งรังจะเป็นป่าผลัดใบที่มีไม้วงศ์ยางบางชนิดเป็นไม้เด่นได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด เป็นต้น ส่วนป่าไผ่ก็จะเป็นพันธุ์ไม้ไผ่ที่คนในชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายด้าน เช่น เครื่องมือหัตถกรรม งานจักสาน สำหรับป่าเบญจพรรณนั้นจะเป็นป่าที่มีพรรณไม้เด่น 5 ชนิด ได้แก่ ไม้สัก มะค่า แดง ประดู่ และชิงชัน เป็นต้น

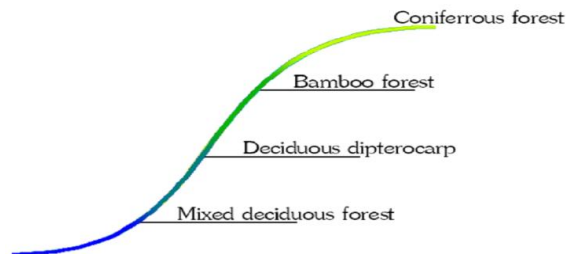

Figure 2 The stratification of the community forest in Mae Tha sub-district, Mae On District, Chiang Mai Province

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ขยายขอบเขตจากการจัดการป่าชุมชนจนไปสู่การจัดการที่ดินชุมชนในการช่วยรับรองสิทธิของชุมชนในที่ทำกิน แก้ไขปัญหาพื้นที่เพาะปลูกซ้ำซ้อนกับพื้นที่อุทยาน จนทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามกฎระเบียบร่วมกัน ส่งผลทำให้องค์กรภายในชุมชนมีความเข้มแข็งหากพิจารณาจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนที่เด่นชัดจะสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การฟื้นฟูของทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรน้ำที่เสื่อมโทรมลงในช่วงสัมปทาน ทำให้ในปัจจุบันชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าได้อย่างต่อเนื่องทั้งเพื่อการบริโภคและสร้างรายได้

2) เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน จนเป็นรูปธรรมการจัดการทั้งลุ่มน้ำร่วมกัน ซึ่งจะเป็นหลักประกันว่าทรัพยากรท้องถิ่นจะได้รับการปกป้องอย่างยั่งยืน

3) เกิดแกนนำที่มีความเข้าใจ มีศักยภาพในการประสานงาน และเชื่อมโยงการเรียนรู้ภายใน แกนนำหลายคนเข้าไปมีบทบาทในองค์การบริหารส่วนตำบล รวมทั้งมีบทบาทในการขับเคลื่อนนโยบายทั้งในระดับภาคและระดับประเทศ

4) ความเข้มแข็งขององค์กรและการกำหนดรูปแบบการจัดการที่ชัดเจนร่วมกันทั้งตำบล ทำให้ชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐ และหน่วยงานต่างๆ

5) ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน องค์กร และสถาบันต่างๆ ในด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าอย่างต่อเนื่อง

สรุปและข้อเสนอแนะ

จุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรขึ้นในชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ก็คือ การทำเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบเกษตรผสมผสาน ซึ่งจะเริ่มต้นจากระดับตัวบุคคล (การส่งเสริมเกษตรผสมผสาน) ขยายไปสู่การรวมกลุ่มกันของเกษตรกรที่มีแนวคิดที่เหมือนกัน (ความมั่นคงในการทำเกษตรผสมผสาน) และพัฒนาไปจนถึงระดับชุมชน (การมีส่วนร่วมและสามัคคีของคนในชุมชน) นอกจากนี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติการเกษตรยังถูกขยายขอบเขตไปสู่การจัดการป่าชุมชน และการจัดการที่ดินชุมชนในการช่วยรับรองสิทธิของชุมชนในที่ทำกิน แก้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า ช่วยฟื้นฟูสภาพและเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับชุมชน ตามลำดับ แต่ถึงแม้ว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวจะประสบความสำเร็จในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา แต่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรในชุมชนจะมีความยั่งยืนต่อไปหรือไม่ เป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องต้องคำนึงถึง ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ 3 ประเด็นที่จะทำการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรในชุมชนมีความยั่งยืนต่อไป ดังนี้

ประเด็นที่ 1: ลูกหลานของคนในชุมชน (Next Generation) ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ในปัจจุบันมีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานของกลุ่มวัยทำงานในชุมชนไปสู่ชุมชนเมืองเป็นจำนวนมาก มีการละทิ้งอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้นการสร้างทัศนคติที่ดีกับการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ควรเริ่มตั้งแต่ระดับเยาวชนเป็นสำคัญ โดยองค์กรในชุมชน เช่น อบต. สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด และโรงเรียน เป็นต้น ต้องร่วมมือกันสร้างบทเรียนชีวิตด้านการเกษตรให้กับเยาวชนในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การ

สร้างจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดให้กับเยาวชนในอนาคต

ประเด็นที่ 2: ควรมีการเปิดโอกาสให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน ได้นำความรู้สมัยใหม่มาประยุกต์ใช้กับผลผลิตทางการเกษตร (Knowledge Applying) มีเวทีที่เป็นโอกาสเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่สามารถนำความรู้ด้านเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์โดยการเพิ่มมูลค่าสินค้า เช่น การผลิตสื่อออนไลน์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้มีความน่าสนใจต่อผู้บริโภคทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ เป็นต้น

ประเด็นที่ 3 : การสร้างแรงจูงใจให้กับคนในชุมชน (Community Motivation) ให้เข้าร่วมโครงการต่างๆ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนจนนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกทางสังคม (Public Consciousness) ของคนในชุมชนทุกระดับต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- จามะรี เชียงทอง, วัฒนา สุภัทนต์, จิรวัดน์ รักษาดี, สว่าง มีแสง และปริญญาวัลย์ ใจปิ่นตา. 2554. ชนบทไทย: เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- นิติพัฒน์ พัฒนฉัตรชัย. 2552. เกษตรกรรมยั่งยืน: ผลกระทบจากสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชต่อระบบนิเวศเกษตรและระบบนิเวศ. แก่นเกษตร. 37: 365-376.
- พัฒน อภัยมูล. 2559. การสัมภาษณ์ปราศรัยแห่งลุ่มน้ำแม่ทา. จากการลงพื้นที่เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2559.
- ภาคภูมิ สุชีสนธิ และภาณุพันธุ์ ปรภาติกุล. 2560. การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร ศึกษากรณี บึงแก่งน้ำต้อน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. แก่นเกษตร. 45(3) : 471-478.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2555. ความรู้เบื้องต้น : เกษตรอินทรีย์. สำนักพิมพ์สุภา, กรุงเทพฯ.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2554. ปฏิรูปเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร. บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, กรุงเทพฯ.
- ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า. 2555. ชุมชนตำบลแม่ทา อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่. ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (ประเทศไทย), กรุงเทพฯ.
- องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา. 2554. รายงานสรุปรายรับ-รายจ่ายจากบัญชีครัวเรือน, เชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).